

quod ea facultas nobis inest, intima conscientia scimus. Ut autem imaginationis naturam accuratius explicemus, paullo altius exordiemur. Sensationes omnes quædam sui vestigia, quæcumque ea sint, in nobis relinquunt, quorum vestigiorum ope possimus habere easdem perceptiones luminis, colorum, figurarum, distantiarum, sonorum, odorum, similibus, etiam quum res illæ præsentibus sensibus nostris non sunt. Perceptiones huiusmodi dicuntur imaginationes, phantasæ, & phantasmata. Phantasæ ita, ut sensationes, duas semper in nervosa tela agitationes excitant; unam, qua phantasæ sunt, quæ sine agitatione organi sensationum nemini mortali accidunt: alteram, qua bona aut mala exhibent. Illa essentialis est omnibus sensationibus & imaginationibus: hæc accidit ab animi iudicio, sine quo nullum aut bonum, aut malum a nobis reputatur. Posterior hæc affectus nomine venit.

Quibus ex rebus patet, sensationes ab imaginationibus non differre, nisi diuturnitate, & vivacitate: diuturnior, & vivacior natura sua est *sensatio*; minus diuturna, minusque vivax *imago*. Ex quo id intelligitur facillime, quod alibi animadvertimus (a), tum *imaginationes* pertinacissime pro *sensationibus* haberi, quum diuturnitate, & vivacitate sensationes ipsas adæquant. Sed eadem vi, qua præteritas sensationes mens sibi repræsentat, potest sibi effingere phantasmata similia, quæ scilicet nunquam sensibus percepimus. Potest hæc phantasmata associare, augere, minuere, atque ita novas rerum formas sibi exhibere, quod faciunt Poætæ. Potest res ipsas incorporæas corporeis phantasmatibus exprimere, quemadmodum pictores exprimunt. Sed in omnibus his, ut fingere infinita, ita infinita peccare potest (b).

XI.

(a) In Arte Logico-Critica.

(b) Angelus a S. Joseph Carmelita in Gazophylacio lingue Persicæ testatur, se vidisse hominem, qui quum opium persicum deglutisset, plures horas riserit invitus, ineptraque plurima ac obscæra effuderit. Coram se phantasmata aspiciebat quasi deambulantia; eaque monstrosa aut perveridicula (pag. 260.). Chardinus testificatur id buis ipsi Carmelitæ contigisse (in Itinerario tom. 4.

XI. Vita posita est in actione aliqua perenni, quæ ex principio activo rei, quæ vivit, intrinseco manat, quæque cum sui sensu, seu conscientia conjuncta est.

Scholion. Non aliam vitæ notionem habent homines, nec in scientiis, quæ in hominum scholis traduntur, definitiones, nisi ex communi hominum notionibus accipi possunt. Unum, ut observemus oportet, vitæ plura genera, quæ gradibus distinguantur, statui posse: nam & plantas, & brutas animantes, & homines, & dæmones (quo nomine bonos, malosque spiritus ex græcorum philosophorum usu intelligo) & Deum, vivere dicimus. Plantæ quidem vivæ appellantur, quousque vis plastica, quæcumque sit, eas permeat, & perenniter animat: brutæ verò animantes, quousque & vi eadem plastica & sensu præterea, atque motu spontaneo sunt præditæ. Hominum vita, in eo brutorum vitæ præstat uno, quod ratione quoque utantur homines, ut sint in nobis duo vitæ genera, rationis una, animantis altera. At longe diversa Dæmonum vita, siquidem illi nullo ne tenui quidem corpore utuntur, esse debet, ut penitus diversa, ac generis eminentissimi vita Dei. Sed in eo vitæ harum rerum omnium conveniunt, quod esse non possunt nisi energie, idest actiones, & quidem intrinsecæ, ac perennes, ut si eæ actiones interrumpantur, vivere continuo desinant. Quocirca, si quæ sunt, quæ vivunt quin ullius actionis perennis indicium præferant, quemadmodum semina, & ova, dubitari non potest, quin intrinsecæ actione vitali agitentur, cujus nulla sint sensibilia vestigia.

XII. Appetitus, seu desiderium est propensio animi erga bonum aliquod perceptum, & ut præclare Chrysippus, ratio actionem imperans (a): Aversatio est quam animus refugit a malo aliquo percepto.

C 4

Scho-

pag. 202.). Ac similia efficiunt apud nos spirituosissimi liquores ut apud ceteras nationes opium. Mirabilia sunt catalepticorum phantasmata. Sed & videre possumus, quid in hominibus possit phantasia in iis, in quibus deturbata est, quorum ubique magna est copia. Plurimum in his enarrandis oblectamenti videtur corpis se Henricus Morus lib. 1. de immortalitate animorum.

(a) Apud Plutarchum de Stoic. contrarietatibus.

Scholion. Vis, qua appetimus, aut averſamur, *bruta* est, idest omnem usum rationis, & consultationis prævertit; sed non prævertit tamen omnem perceptionem; nam, ut ignoti nulla cupido, ita nullus ex ignoto metus. Veteres Philosophi appetitum diviserunt primum quidem in *rationalem*, & *animalem*; deinde *animalem* in *concupiscibilem* & *irascibilem*. Nec tantum objectis, sed subjectis quoque primos distinxerunt: nam *rationalem* in superiori animi parte, idest *intellectiva* locarunt, *animalem* in inferiori, idest *sensitiva* soluerunt. Hinc vero explicuere, ut iis videbatur, facillime, eam pugnam, quæ inter utrumque intercedit, quaque fit illud, quod Medea apud Ovidium pronunciat; *video bona proboque, deteriora sequor*, quodque Paullus Apostolus in epistola ad Romanos paullo pluribus dicit, *video aliam legem, in membris meis repugnantem legi mentis meæ: non quod volo bonum, hoc ago; sed quod nolo malum, illud operor*. Opinabantur nimirum inferiorem animi partem cum superiore pugnare, & ut Plato eleganter dicit, equum cum equite, *singulosque homines sibi ipsos hostes esse*, *ἐκαστος αὐτῶν οὐκ οἶσιν αὐτοὺς πολεμῆναι*, quæ sunt ejus verba in I. de Legibus. Inde est Horatii illud, *animum rege* (animum, appetitum hunc intelligit concupiscibilem & irascibilem, qui affectuum sedes habetur), *qui nisi paret, imperat*. Quæ magnifica magis sunt, quam clara; nam quum anima sit incorporea & simplex substantia, vocabula partium inferioris, & superioris, vocabula videntur esse nihili. Ego, qui in ea sum sententia, mentem humanam dum corpori conjuncta est, nihil nec agere, nec pati nisi cum corpore, quo veluti instrumento utitur, rem sic explico. Ex singulis phantasiis totidem nascuntur in tota tela nervosa, qua præcipue continetur vita animalis, irritationes, quæ in ratione sunt *intensitatum perceptionum* bonorum, vel malorum; quas perceptiones *bona*, aut *mala representata* voco. Jam quum bonorum, aut malorum *representatorum* intensitas non sit æqualis ob eas res, quas loco suo explicaturi sumus; fit ut, ne irritationes quidem illæ sint æquales. Jam in ratione irritationum illarum excitantur in nobis sensus

ſus voluptatis, aut doloris: qui & ipsi inæquales plerumque sunt. A sensu doloris, vel voluptatis intensiore semper vehementior excitatur appetitus; ergo appetitus excitatur in ratione *bonorum* aut *malorum representatorum*, idest in ratione intensitatum commotionum, atque idcirco *perceptionum*. Itaque si contingat, ut eodem tempore duo diversa objecta utrumque bonum videatur, ut A, B; A quidem animi, B vero corporis, hocque intensitatis 6, illud 4 percipiatur; consequetur, excitari appetitum erga A propensione, ut 4, erga B, ut 6, quæ est appetituum pugna: quos appetitus impetus si libertas, ut sæpe compeſcere potest, ita sequatur, iique extra regulam sint, fit ut contra rationem agamus: atque hoc est *videre bona, deteriora sequi*, & *legem sensuum adversus legem mentis prævalere*.

Malebranchius (a) duo alia inclinationum genera ponit, *congenitas*, & *acquisitas*, atque primas *naturales* appellat. Operæ pretium est integrum ejus locum transcribere: *Si Deus*, inquit ille, *quum hunc mundum creavit, materiam undequaque immensam creavisset, nec ullam ei vim motricem indidisset, nulla profecto corporum varietas provenisset. Totus potius adspectabilis hic mundus nihil etiamnum esset, nisi pondus iners, vastaque moles, quæ demonstraret quidem summam Dei potentiam, & magnitudinem, sed nulla formarum distinctus varietate, nulla rerum successione, qua universitatis rerum pulchritudo continetur, procedens, nulla etiam divina sapientiæ indicia præberet. Sunt autem in spiritibus propensiones & inclinationes in hoc intelligentiarum mundo, quod motus in mundo corporeo. Itaque nisi spiritus hujusmodi præditi essent inclinationibus, nihil quidem illi unquam appeterent, vellentque, nullaque esset in spirituum mundo actionum ea varietas, quæ mentes rapit in admirationem quum divina sapientiæ, tum quoque ejus misericordiæ, justitiæ, bonitatis, atque ceterorum Dei attributorum. Discrimen itaque inclinationum efficit, haud dubium, in spiritibus, quod motionum varietas in corporibus, atque unica hac re tota creaturarum pulchritudo efficitur, & continetur.*

Pergit

(a) Lib. 4. de inquirenda veritate cap. 2.

Pergit porro, ac quæ tandem hujusmodi sint inclinationes, ut detegat, hunc in modum ratiocinatur. *Inclinationes naturales spirituum non possunt aliud esse, præterquam continuata impressiones voluntatis Dei, a quo illi creati sunt & conservantur: quocirca oportet, ut sint ea consentanea finibus Creatoris: ergo spectant & Dei gloriam, & spirituum ipsorum conservationem. Velle enim non potest Deus, ut quæ creata sunt voluntates in alia bona vehementius rapiantur, quam in Deum ipsum.... Nihil igitur imbricat in mentibus Deus, quam amorem erga Deum, quo & ipsum & cetera propter ipsum amamus. Est autem is amor, quod principium est ceterorum peculiarium amorum nostrorum, amor ipsius boni, seu boni generatim sumti, summi boni.* Hæc autem est prima naturalis inclinatio ceterarum fons secundum Malebranchium. Altera vero est inclinatio, qua studemus nos conservare, seu nostri ipsorum amor. Ac ita quidem his de rebus differit vir doctus, ut eas inclinationes velut naturæ rationalis quasdam, ut ita dicam, *leges mechanicas* videatur habere: nam *mechanica lex* ea Philosophis dicitur, cujus nulla est in natura causa anterior, sed quæ sola Dei voluntate & existit & conservatur (a). Nec is primus est, qui exemplis e legibus corporum mechanicis deductis animi humani propensiones explicare studuerit: nam B. Augustinus, cujus hic principis totum systema suum inædificavit, in *Confessionibus* eodem prorsus exemplo utitur, *ponderibus*, inquit, *suis aguntur omnia. Amor meus pondus meum: illo feror, quocumque feror.* Ut, si Newtoniana calluisset, potuisset dicere, esse in mentibus amorem, & odium, quæ sunt in corporibus vires centripetæ, & centrifugæ. Hoc distant, quod illa libertati subsunt: hæc naturæ necessitati parent.

Interim sunt philosophi, ac ii quidem graves, qui ab hac doctrina dissentiunt. Putant enim omnes hominum inclinationes *ex usu vite* nasci, consentaneas tamen naturæ, idest nullam in partem nos flecti antecedente vi, sed tum demum, quum aliqua nos aut rei

(a) Vide Wolfium in *Cosinologia*.

alicujus idea, aut naturæ indigentia, permovet. Nempe quum ita sit natura humana comparata, ut voluptate conservetur, dolore destruat: adeoque dolore, & voluptate impellatur ad objecta vitæ consentanea, retrahatur a noxiis; hinc efficitur, ut commercio, & usu rerum inclinationes, aut aversiones nascantur erga eas res, quæ vitæ sunt consentaneæ, aut ab ea aversæ. Nempe naturæ ipsius sensu quodam interno quisque amat esse, agere, vivere, idest existere, nec existere modo, sed cum commoditate, ac beate quoque existere: sed hic naturæ conatus, sensus, & amor, quò nullus in natura nostra prior concipi potest, non perentiscitur, nisi irritatione aliqua instrumenti, qua anima utitur, corporis scilicet. Hæc irritatio aut internis fiat causis, aut externis, non compescitur, nisi aut bona adepti fuerimus, aut mala evitaverimus. Inde fit, ut quum usu vitæ externa didicerimus bona, aut mala, in ea feramur, incipiamusque amare beatitudinem, & ipsum bonum, aversari vero miseriam. Quod si, inquit, ingenitæ sunt naturæ nostræ propensiones quædam, aguntque ante omnem vitæ usum, *brutæ* ne ex sunt, idest tales, quæ prævertant perceptionis, & rationis usum, an *rationales*, quæ scilicet ex ideis boni, vel mali oriuntur? primæ quidem naturæ potius corporeæ essent, quam animalis, ac rationalis: posteriores innatas supponunt notiones; quas quum isti determinaverint, consequitur, nec illas esse ullas. Ego non dubito, quin prior illa opinio similior sit vero: ingenitas nempe esse vires illas: sed esse tamen puto instar virium corporum elasticarum, quæ sunt quidem in corporibus perpetuo: minime tamen agunt, nisi premantur. Vires igitur illæ naturæ humanæ irritatione aliqua excitantur (a).

XIII.

(a) Non multa meditatione indigemus, qua intelligamus, *natura ipsa fieri*, ut 1. esse velimus, 2. & bene esse, 3. & beate. Nam principio nihil natura nostra vehementius abhorret, quam non esse: secundum hæc, non bene esse: tandem non esse beate. Aristoteles mortem terribilium omnium extremum vocat, ac vere, & eleganter vocat. Hinc nullum est malum, aut periculum, quod homines non invadant audentissime, quum de morte evitanda agunt;

XIII. Voluntas est appetitus rationalis, ac libertati parens.

Scholion. Hic voluntatem a libertate distinguo, duasque habeo potentias, licet inter se conjunctas, appetendi alteram cum consilio, alteram eligendi. Appetitus sine ulla animi ratione, voluntas a nobis non dicitur, sed mechanica propensio, affectus, &c. Is igitur appetitus voluntatis a nobis nomine insignitur, qui rationalis sit ac libertati obediens. Hinc voluntatem nisi mentibus, nulli alteri animanti tribuere solemus. Quod ut intelligatur apertius, ex nostri ipsorum conscientia, quinque, quorum alterum ex altero nascatur, in hoc negotio sunt distinguenda. I. Intellectus seu vis percipiendi, & cogitandi. II. Perceptiones boni vel mali, quæ potentia intelligendi sunt actiones. III. Inclinationes, aut aversiones, seu appetitus ex iis perceptionibus nati: IV. Potentia eligendi, vel fugiendi

ex

tur; tum enimvero omnes animi corporisque vires explicantur. Quin nunquam homines quantum ingenio corporeve valeant plene dignoscunt, quam quum in ingentibus periculis versantur. Plena sunt horum exemplorum historia, præsertim navigantium. Jam quantopere non bene esse reformidat humana natura, inde intelligi potest, quod nihil ferme agamus, aut omittamus, nisi animi ac naturæ inquietudine, dolore scilicet ac aegritudine commoti. Nulla est molesta perceptio, quam non statim ex animo ejicere velimus: nullus, ne exiguus quidem corporis dolor, quem non depellere. Ac sumus adeo interdum delicati, ut minus etiam jucundas perceptiones, si jucundiores nobis suppetant, continuo fastidiamus, & nisi ejecerimus, tristemur. Tandem eodem natura impetu fit, ut omnes beati esse velimus, idest quum omnis aegritudinis ac molestia vacui, tum ab omni dolore liberi; ac postremo læticia, atque voluptate disfluens. Itaque & in jucundis perceptionibus hæremus lubenter, & iis privari timemus, & si subduantur, aegritudine statim corrumpimur molestissima. Tum ingentes quoque labores subire parati sumus, si ita ad hanc qualemcumque beatitudinem quidquam conferre arbitremur; & ab omni etiam levissima cura refugimus, si in id animum induxerimus, turbari illa animi quietem & pacem. Quocirca tria illa, esse, bene esse, esse beate, naturalia omnibus sunt hominibus, ex naturæ ipsius humana structura quasi emergentia: ingenita ergo hoc pacto sunt. Sed ejusmodi tamen vires nisi pressione non excitantur: pressio aegritudo est ac dolor: hæc irritatione instrumenti generantur: quæ de re alibi.

ex ratione. V. Electio ipsa, aut fuga. Eorum quartum mihi libertas est, tertium voluntas. Scio hæc sæpe permisceri quum in Græcis, tum in Latinis scriptoribus: id quod fit, quod libertas voluntatem, seu appetitum rationalem moderetur, nullaque sit voluntas sine libertate. Jam quum voluntas non constet sine ratione: inde factum quoque est, ut apud Græcos βουλη, βουλευσις, & βουλευμα sæpe pro consilio capiantur, βουλευμαι vero pro consultare. Nam illud Homeri initio Iliados Διὸς δ' ἐπειείνετο βουλή, Dei consilium, ac, ut nostri loquuntur, decretum (nam nullum est sine consilio decretum, ut ipsa vox indicat) Latinis sonat. Quin βουλή, & βουλευμαι sæpius consilium & consultare, quam determinare: βεβαιώ, & βεβαιώμα potius determinare, & determinationem significant. Sed non raro permittentur.

Jam voluntatem appetitum esse atque rationem, veteres illi nostri Theologi, Philosophique Scholæ Peripateticæ pluribus & sæpe docent, in primis S. Thomas; quorum loca supervacaneum fuerit hic exhibere. At idem constanter docuerat Aristoteles, cujus hic est insignis locus ex primo Magnorum Moralium libro cap. XIII. Postquam scilicet dixisset nihil unquam nos agere, nisi appetitu permotos, subdit, ορεξέος δε εστι ειδη τρια, επιθυμια, θυμος, βουλησις, appetitus quidem tria sunt genera, cupiditas, impetus irascibilis, & voluntas. Hos nostri appellant, concupiscibilem, irascibilem, rationalem. Hinc idem Philosophus lib. II. Eudemiorum cap. VIII. initio nihil esse voluntarium, nisi quod est cum ratione, docet, λεπιεται, inquit, εν τω διανοουμενον πως πραττειν εναι το εκουσιον, superest, ut in eo, quod cogitando quis efficit, situm sit voluntarium. Quo ex loco licet intelligere, qua re Aristoteli hic appetitus, quem ille βουλευσις appellat, ab iis differat, quos cupiditatem, & impetum irascibilis vocat, ratione nempe: quum illi εκουσιος, ut ait, subito existant, ac βουλην prævertant, seu rationis consilium & decretum. Atque hinc quoque est, quod ille quum alias, tum lib. II. Ethicorum Nicomachiorum c. II. scribit, ο δε δει αγνοιαν, εν εκουσιον μιν επαιν εστιν, quod fit per inscientiam.

scientiam, sit omne illud quidem non sponte. Sed illud quoque observatum velim, verbum velle, atque inde derivatum nomen voluntatem Latinis tria præcipue significare, *cupere, appetitum: probare, ac approbationem: &, imperare, ac imperium*, quarum rerum exempla hic non afferam, quum præsent passim in Latinis auctoribus. Sumta cum primo sensu ad hanc voluntatis definitionem spectant: cum aliis usum libertatis denotant, cuius proprium est imperare.

Hæc paullo latius diduxi, ut philosophus intelligat, quum in Græcis gentibus ita vocabula hæc, quæ nos rixis agitant, usurpata primum fuerint; atque hinc in Latinas manaverint, unde & scholæ nostræ, & major Europæarum nationum pars acceperunt; cum eadem mente a nobis esse accipienda, dum veteres quæstiones pertractamus, aut antiquos auctores in partes trahimus.

XIV. Libertas est illa mentis facultas, potestas, vis, qua possumus quidpiam eligere, aut fugere, prout nobis ex ratione boni, vel mali adeoque voluntate nostra, libitum fuerit. Eum igitur nos liberum dicimus, qui ex boni vel mali ratione, seu ex iudicio & voluntate sua quidpiam operatur: qui vivit, ut vult; vult autem, ut cogitat: eum vero minime liberum, cuius agendi causa est aut motio vel *passio* sine ratione, aut non sua ratio, & iudicium, quique idcirco non ipse, nec cum voluptate, sed violenter, & ægre agit (a).

Schol. Nulla res est, cuius tam diversas notiones homines alioquin perspicaces, & docti sibi confecerunt; quanquam eos magis vocabulis, quam re, dissentire putaverim, si eos excipias, qui omnem omnino libertatem perimere irrito conatu, ac reluctante natura, studuerunt. Sunt enim, qui libertatem locant in *facultate agendi, aut cessandi ex voluntate* (b). Alii vero in facultate agendi, aut cessandi secundum determinationes cogitationum nostrarum. Nempe singulæ ferme nos phantasiæ atque ideæ commovent boni vel mali ad-
spectu,

(a) Vide Arist. lib. III. Eth. Nicom. initio.

(b) La Placette Eclaircissement sur la liberté p. 2. Jaquelot de l'existence de Dieu pag. 381.

spectu, nec tamen æque commovent. Fit ergo, ut cogitationum nostrarum aliæ aliis intensitate præsent, atque ut hæc potius inde appetitiones, quam aliæ manent: hinc agere, libertatis esse existimant (a). Alii in facultate eligendi ex consultatione (b). Alii in facultate eligendi super bonis minime infinitis (c). Quæ omnes definitiones vocibus potius, quam in re ipsa differunt. Spinoza libertatem generatim definiit his verbis: *ea res libera dicitur, quæ ex sola sua natura necessitate existit, & a se sola ad agendum determinatur: necessaria autem, vel potius coacta, quæ ab alio determinatur ad existendum, & operandum certa ac determinata ratione* (d). At alibi dum hominem liberum memorat, eum esse dicit, *qui ex solo rationis dictamine vivit* (e). Ex quo consequi videtur ei humanam libertatem acceptam fuisse pro facultate agendi ex dictamine rationis.

Ego in omnibus his non parvam inesse obscuritatem video. Libertatem isti non ex eodem adspectu omnes contemplati sunt: inde notiones variæ, & concertationes æternæ. Quo igitur hanc rem, prout sentio, explicem, paucis comprehendam. In primis tria sunt in homine distinguenda, *vis quadam activa, potestas eam regendi, & motiva*, quibus ea vis determinatur ad hoc potius, quam aliud objectum. Inesse homini vim quamdam activam, inter comperta habeo. Quum autem vis nulla activa determinata simul esse possit in omnes partes, si talis vis in homine inest, quæ nunc in hanc partem, nunc in aliam inclinatur, idest, quæ non sit unum in modum determinata, necesse est, & altera vis sit eam moderans, & motiva quædam, quibus illa determinetur. Ac eam vim determinantem & moderantem nobis inesse id perspicuum efficit, quod nec ingenii nostri vires, nec corporis unum in modum a-

(a) Locke Essai de l'Entend. lib. II. cap. XXI. §. 8.

(b) Alexander Aphrodis. de Fato.

(c) B. Th. p. part. 9. 82. art. 2. in corp.

(d) Eth. part. I. def.

(e) Eth. part. 4. in demonst. prop. 67.

natura determinatæ sint; determinenturque a nobis huc illuc quotidie. Sed non determinatur tamen sine motivis aliquibus. Jam duorum generum ea *motiva* esse possunt, *ratio*, & *passio*. Quum vis hominis activa passione determinatur, idest actione & vi aliarum rerum externarum, aut ipsius corporis interna motione, necessaria est, & mechanica: si ratione, ejusque appetitu, libera. Quæstio ergo, utrum ulla sit in homine libertas, huc redit, determinetur ne semper homo a *passionibus*, an aliquando etiam a propria ratione & voluntate? Si primum constiterit, actum erit de humana libertate: si posterius, liberi erimus; quia scilicet poterimus vivere ut velimus. Præterea nisi quoque distinguatur inter libertatem ipsam, & ejus usum, in multis nos implicari quæstionibus minime necessariis oportet. Ex. gr. B. Thomas, qui in prima parte Summæ Theologicæ Quæstionibus LXXXII. & LXXXIII. acutissime his de rebus disputat, atque, me saltem auctore, ceteris accuratius, & solidius, duas in primis quæstiones ex Aristotelis genio ponit. Una, *fit ne libertas potentia cum habitu conjuncta?* altera, *libertas & voluntas sint ne duæ potentia?* Utrumque negat. Scilicet ei & libertas & voluntas una eademque sunt potentia; & hæc potentia nec habitus est, nec cum habitu conjuncta. At distinguere oportuit. Libertas enim ab usu velut abstracta & separata, nec voluntas est, nec habitus, sed *divinus*, *potestas*: usus autem libertatis, & cum voluntate, & sæpe cum habitu est conjunctus. Ex quibus & id intelligitur facillime, ad libertatem generatim sumtam pertinere quidem illa libertatis genera, quæ a *coactione*, & a *necessitate* naturæ, & *indifferentie* dicuntur: ut scilicet vis hæc hominis activa nec ab externis causis necessario, nec ab ulla naturæ suæ necessitate determinetur: reliqua vero genera, quæ dicuntur *contradictionis*, *contrarietatis* solum spectare usum libertatis: quæ si probe observassent philosophi nostri, magnam, opinor, partem quæstionum vocabulorum refecere ex scriptionibus suis potuissent (a).

XV.

(a) Latini liberum hominem dicebant aut eum, qui ita esset sui juris,

XV. Habitus sunt facultates eæ naturæ humanæ, longa disciplina contractæ, quibus actus aliquos seu internos cogitationum & voluntatum, seu etiam externos

Tom. III.

D

nos

juris, ut nulli esset subjectus, quo nomine veniebant cives omnes; aut qui licet patrio juri subessent, tamen ingenui essent, qui liberi & filii ingenui dicebantur. Ea legibus Romanis constabat. Mercurius rogat Sossiam in Amphitruone, liber es, an servus? Sof. Utrumque animo collibitum fuerit meo.

Hujusmodi ergo libertas erat immunitas ab heri jure; eique servitium opponebatur.

Græci hos homines ελευθερος, & ελευθεριος frequentius vocabant: servos δευλος, θεραποντας. Illos etiam αυτοκρατορας, sui dominos, αυτεξουσιος, suæ potestatis, αυτονομος, qui ipsi sibi essent lex, αυτορχος, quasi sui ipsorum principes: consentaneisque nominibus hos.

Iidem Græci, in primis philosophi, hanc animi vim, qua efficere quidpiam, aut non, possumus, prout lubet, εναρτιον appellant & αυτοκρατορ, quasi sponte sua atque ipsum se cientem: quibus εναρτιον, invitum perpetuo opponit Aristoteles. Nam illud εναρτιον non ego ab εναρ, sed ex εναρ derivaverim: ut id sit spontaneum, quod ab interna substantia proficiscitur, ut disputat Aristoteles. Hoc autem εναρτιον spontaneum tum demum voluntarium & liberum habet, si nec ευθυμια, nec θυμος, nec cupiditate, nec ira impetu excitetur agaturque, sed ex ratione. Huic animi libertati necessitatem opponi docebant; eamque esse aut αυχρηνη τὸ πωτος διειρηνο, fatum materie universi mundi, aut βελων Deorum, μοιρον, Parcæ, εμαρμενην, προουιν; aut ευθυμιαν & θυμον, impetus nempe naturæ vel aliquid concupiscentis, vel in aliquid insipientis subito & præter rationem, hocque dicebant αναρτιον, invitum.

Latini veteres libertatem potestatem vivendi, ut velis, dixere, eamque, qua ei opponeretur, necessitatem, vim, sepe fatum, aut voluntatem deorum, providentiam, consilium, quum esset externa: si ab ipsa humana natura efficeretur, impetum, instinctum, cupiditatem, iram, &c. Sequiores, quam illi libertatem, liberum arbitrium dixerunt, ac, ut mihi quidem videretur cogitate. Tacitus Ann. xi. init. de Claudio, liberum ei (Asiatico) mortis arbitrium permisit. Arbitrium quidem, quia hæc libertas nemini constat sine rationis consilio: liberum vero, quod ipsum sui juris esse debeat, ut hoc nomen tueatur.

Omnes ergo Græci Latinique auctores ea voce vim & potestatem rationalem agendi, aut cessandi, qua ipsa semet agit, intelligunt.

Sed quoniam eam quidam cum voluntate, seu appetitu percurrerunt: alii cum ratione, qua arbitramur: alii cum causa, qua excitatur, aut adjuvatur: alii cum altera illa civili libertate, aliique alias: inde factum puto, ut major pars litium sit nata.

nos linguæ, manuum, &c. expeditius edere possumus.

Scholion. Hujusmodi facultatum esse naturam humanam patientem, nemo est, qui possit inficiari, nisi fortassis, qui nondum aut sui, aut aliorum ullam habuit notitiam. Sed illud non omnes animadvertunt, hominem, quantus quantus est, nihil aliud esse præterquam habituum congeriem: hominem autem quum dico, non hoc tantum animal intelligo mente divina, & corpore præditum, quem *naturalem hominem* appellare possis: sed *hominem civilem*, cujus velut rudis quædam materies homo ille est *natura*. Atqui ego id pono inter *naturalem* illum, & hunc *civilem* discrimen, quod inter rude metallum ac inde confectam statuam. Porro e naturali civilem hominem soli efficiunt habitus, quum qui intellectum & voluntatem, tum etiam qui corpus spectant. Jam habitus *continuatione actuum* acquiri vetus est philosophorum effatum & verum: nempe, ut tenellæ plantæ inflexione continuata eum acquirunt situm, quo dirigit agricultor, ita humana natura quum quidpiam sæpe efficit, eo inclinatur, ut velut pondere quodam pertrahatur, & lubentius ac facilius repetit. Natura certe nostra quum esse incipit, nulla insita vi ullibi flectitur, nisi ad se conservandum, ut superius dictum est: propensiones commercio mundi acquirunt. Si quam in partem sæpius aut ab objectis externis, aut ab internis animi cogitationibus impellitur, in eam fit propensior; ea propensio continuatis actibus confirmata *habitus est*, & quidem, ut inquirunt, altera natura,

Quam licet expellas furca, tamen usque recurrit.

Quocirca inde petenda ratio. I. Cur habitus non nisi diuturna actuum continuatione acquirantur. II. Cur ii facilius, quorum exercitatio cum voluptate est. III. Cur ii expeditius, qui phantasia, aut corpore magis, quam mente constant; contra hi difficilior. IV. Cur *habitus intellectuales* & difficillime acquirantur, & facillime deleantur. V. Cur infantes & pueri aptiores sint excipiendis habitibus, quam ætate maturi. Præterea quum quantitas virium naturæ humanæ finita sit; inde etiam patet & hoc aliud phænomenon, cur na-

tura

tura nostra quum tota unum in habitum incumbit, inepta brevi tempore aliis evadit: quemadmodum si quis vim habeat motricem = 4, dum 4 viribus dextero brachio aliquid urget, nihil conari altero potest. Nec difficilior erit Aristotelicum illud theorema intelligere, quod pluribus ille in secundo Nicomachiorum explicat, *nullum esse posse ingenitum habitum*. Quod si quis roget, quæ hæc doctrina stare possit, cum *infusus*, ut ajunt, *theologicarum virtutum habitibus*, qui nullo exercitio contrahuntur, is sciat, naturam omnem ita Deo rerum opifici & moderatori subesse, ut quod nos inflectere nonnisi paulatim & lente queamus, sola ille voluntate statim flectat: res enim omnes id sunt, ac illico sunt, quod, ut sint, ille vult.

XVI. Irritabilitas aut *mechanica* est, aut *animalis*. Irritabilitas mechanica est ea vis, qua quædam corporis animalis partes, veluti nervi, & fibræ, membranæ restrictæ coarctantur ac quasi oscillant lentius aut velocius, prout minus aut magis vehementer perstringuntur.

Scholion. Hanc vim inesse in corporis animalis nervis, usque partibus omnibus, ad quas nervi pertingunt, luculentis constat experimentis. Sed est & sua quoque irritabilitas in quibusdam plantarum partibus, veluti fibris, foliis, aliisque, ut quandoque pulsatæ aut coarctentur, aut palpitent.

XVII. *Irritabilitatem animale* voco eam vim, qua doloris aut voluptatis sensum, ex mechanica irritabilitate animantia perferre possunt.

Scholion. Constat experimentis, nullam irritationem in animantis nervis gigni, quin sensus aliquis doloris aut voluptatis repente existat. Utramque igitur irritabilitatem perpetuo in nobis jungi in exploratis est.

XVIII. Ideæ irritantes sunt eæ omnes, ex quibus irritatio aliqua animalis in nobis gignitur.

Scholion. Hujus rei respectu tria sunt distinguenda idearum genera: nam quædam ita nobis nec bonæ, nec malæ videntur, ut præter irritationem mechanicam sensum, quibus percipiuntur, aut cerebri, in quo excipiuntur, nullam animalem gignant. Has *indifferentes* dicemus. Aliæ bonæ apparent, eæque jucundam exci-

D 2

tant

tant irrationem. Aliæ postremo malum aliquod exhibent, ac irrationem molestam pariunt. Nullæ igitur sunt nec jucundæ, nec molestæ, quæ non aliquid boni aut mali respectu ad nostram felicitatem præferant.

XIX. Voluptas est omnis sensus jucundus, quo natura ita irretitur, ut nolit eo privari. Dolor contra omnis molestus naturæ sensus, quem depellere gessit.

Scholion. Necesse autem non est, ut hic animi voluptates a voluptatibus corporis, animi a corporis dolores secernam: sunt enim omnes animi, aut naturæ sentientis: nemo autem corpori sentientem unquam naturam tribuit. ἡδονὴν definit Aristoteles Rhetoricorum I. cap. xi. κίνησιν τινα τῆς ψυχῆς ἀσθητικὴν quamdam animæ motionem sensibilem, ἣς τὴν ὑπαρχούσαν φύσιν, quæ convenienter naturæ nos occupat: λύπην δὲ, τὴν ἀντικεινὸν dolorem vero contrarium. Quare quum latinum voluptas, tum græcum ἡδονή, ac ἴδου, non corporis tantum voluptates significat, sed utrasque, si ita partiri placet; quemadmodum constat ex usu illustrium scriptorum perpetuo: ut non videam quid causæ fuerit Ciceroni eam ob rem tantam Epicuro litem movendi, quasi ἡδονή solas corporis voluptates sonet (a). Quod si, quemadmodum dixi, partiri velimus, non subiecto, nec sensu alias ab aliis separabimus, sed causis tantum: corporisque dicemus, quæ a corporeis causis originem trahunt: animi, quæ a cogitationibus, phantasiis, ideis.

XX. Affectus (πάθη) voco eas jucundas aut molestas naturæ humanæ commotiones, quæ ex perceptione boni vel mali nascuntur, quæque nos vehementius, quam naturæ æquabilitas fert, agitant, quales sunt amor, metus, ira, similes (b).

(a) Vide adnot. ad def. 23.

(b) Naturam humanam, quo in loco est, indigere affectibus, ut conservetur, id postea demonstraturi sumus. Sed quoniam sunt excessus quidam affectuum seu intensitate, seu extensione, qui tantum abest, ut ullam nobis vitæ commoditatem præsentent, ut potius ad nos infelicitandos videantur aptiores; quo distinctius his de rebus disseramus, motus illos naturæ nostræ necessarios, quibus aut in bonum

Scholion. Renatus Cartesius, affectus, quos *passiones* vocant recentes Philosophi, ita definivit, *perceptiones, aut sensus, aut commotiones animæ, quæ ad eam peculiariter referuntur, quæque producuntur, conservantur, & corroborantur per aliquem motum spirituum (a)*, seu fluidi corporei, quæ velut anima quædam media spectari potest. Sed mihi naturæ ordinem acutus alioquin philosophus pervertere videtur: nam quam ille facit causam affectuum, ille potius est effectus, & vicissim: non enim eæ perceptiones & sensus, quam ille *passiones* appellat, e motu spirituum producuntur, & conservantur; sed contra, motus ille animæ, seu partis naturæ humanæ, quam sensitivam vocant, & ut hic amat loqui, spirituum, perceptionum effectus est, cogitatione conservatur & corroboratur. Ii tantum ignorare possunt, perceptionibus boni vel mali primum excitari affectus, deinde, perdurantibus illis, intensiores effici, & vehementiores, qui sunt omnino sibi ignoti. Nam unde illud — *Est mollis flamma medullas? Tacitum vivit sub pectore vulnus?* nempe quia *absens absentem auditque videtque*. Injurato igitur Cartesio credo, quod ille ad Elisabetham scribit de hoc *passionum* opusculo, *nequaquam miror, quod vitia in illo deprehendas, quibus certe eum vacare minime putavi, quum ejusmodi habeat argumentum, cui nunquam antea studueram (b)*. Interim hæc non satis sunt consentanea cum iis, quæ præfatione in eum librum paullo confidentior dixit, *ea, quæ de affectibus docuere veteres, tam parvo momenti esse, & maxima ex parte tam parum probabilia, ut sperare non debeam, me ad veritatem rei perventurum, nisi plane ab iis, quas insitiverunt, viis recessero*. Nec nego, si physicam hujus tractationis partem spectes, vere ab eo id dictum: de morali, quæ reponam habeo.

D 3

Ope-

num fertur, aut avertatur malum, affectus vocare possumus, ut hoc vocabulum in honestiorem semper partem accipiat: excessus vero seu intensitate, seu extensione dicemus perturbationes, quod vocabulum in pejorem sæpe partem usurpabitur.

(a) De Pass. Animæ prt. 1. art. 27.

(b) Epistolarum part. 1. Ep. xi.

Operæ pretium erit & Cimmerium illum tenebriorem, quem saepe alias in jus duximus, audire, qui sibi, ut solet, & musis canit, heic ne musis quidem, opinor, Spinozam intelligo. *Affectus*, inquit, qui animi pathema dicitur, est confusa idea, qua mens majorem, vel minorem sui corporis, vel alicujus ejus partis existendi vim, quam antea, affirmat, & qua data, ipsa mens ad hoc potius, quam ad illud cogitandum determinatur (a). Peream si $\gamma\pi\upsilon$ intellexi: id profecto Delio eget natatore. Audiamus definitionis definitionem. *Explicatio* (pergit): Dico primo affectum, seu passionem animi esse confusam ideam: nam mentem eatenus tantum pati ostendimus (prop. 3. hujus), quatenus ideas inadequatas seu confusas habet. Quum nemo sit, qui non miretur, pronunciari a philosopho confidentissime, mentem in ideis inadequatis pati, jucundum erit paucis subdere ejus hominis demonstrationem. Postquam in citata prop. 3. demonstrare admissus est, mentem, quatenus adequatas habet ideas, eatenus quadam necessario agere, seu potius Deum, quatenus mentis essentiam constituit, item sibi, ut solet, canens; transit ad hoc nostrum. Deinde, inquit, quidquid necessario sequitur ex idea, qua in Deo est, adequate, non quatenus mentem unius hominis tantum, sed quatenus aliarum rerum mentes simul cum ejusdem hominis mente in se habet, ejus illius hominis mens non est causa adequata, sed partialis, ac proinde (per definitionem 2. hujus) mens quatenus ideas inadequatas habet, quadam necessario patitur. Tum vero litteris cubitalibus subnectit, Q. E. D. Atqui nisi id est data opera cruce hominibus philosophis figere, vix hunc hominem humanum habuisse sensum mihi persuaserim. Adeo verum, in avia ire, quicumque frequentatas humano genere semitas superbe fastidit. Ad rem: persequamur explicationem prioris ænigmatis. Dico deinde, qua mens majorem, vel minorem sui corporis, vel alicujus ejus partis existendi vim, quam antea, affirmat: omnes enim corporum ideas, quas habemus, magis nostri corporis

(a) Spinoza Esch. part. 3. pag. 159.

vis actualem constitutionem, quam corporis externi naturam indicant: at hæc idea, quæ affectus formam constituit, corporis, vel alicujus ejus partis constitutionem indicare, vel exprimere debet: quam ipsum corpus, vel aliqua ejus pars habet, ex eo quod ipsius agendi potentia, sive existendi vis, augetur, vel minuitur, juvatur, vel coercetur. Et est præterea, qui Heraclitum cognomento *κροταύων* obscure loquorum dicat? est qui Aristoteles definitiones obscuritatis arguat? Quibus de rebus quotiescumque cogito, vehementer dubito, voluerit ne hominibus recutitus hic homo scribere, an illudere. Scio passim illum clamare in epistolis, ceteros omnes mortales ideis phantasia, idest falsis, de rebus judicare, non intellectualibus, quæ veræ sunt; phantasia vero non posse nobis rerum veras naturas exhibere. Queritur non intelligi sua principia, idcirco, quod ad sua pura noëmata nemo intendat animum: intellectum humanum omnia fingere ex analogia suæ naturæ, non ex analogia universi adeo, ut sit instar speculi inæqualis ad radios rerum, qui suam naturam naturæ rerum immisceat (a). Non ego inficior, id sic se habere in hominum vulgo: at de gravissimis quoque philosophis id affirmare, & quidem hominem de hominibus, id vero est intolerabile. Quid? Spinoza homines erudire contendit ope communionis idearum, quarum natura capax est humana, an earum, quas nunquam homines habere possunt? Primum negat opere ipso: posterius qui promittit, omnem is humanam naturam exuisse prius oportuit. Quam bellum erat fateri, se non intelligere clare, quod nullo modo clare alios docere potuit? Imago enim est animi scriptura.

XXI. *Verus affectus* dicitur, qui & objectum habet consentaneum, nec est eo objecto major, aut minor. *Falsus* est si aut in nullum conveniens objectum feratur, sed in chimæricum, aut eo objecto major est, vel minor.

Scholion. Hoc exemplis perspicuum fiet. Si quis igitur

D 4

(a) Ep. 2. & alibi ex Verulam.